

Pharan, in finem, Ex quo intelligimus a solis Septuaginta positum, de monte umbrato et condense. Sed et hoc quod Septuaginta transtulerunt *dephala*, et nos posuimus, *semper*; Symmachus interpretatus est, in *eternum*: Theodotio, in *finem*: quinta editio idipsum Hebraicum *szla* (של) Deus ergo ab Austro venit, id est, (a) a meridie, a clara luce, et ab his, qui appellantur filii dierum. Unde et in Cantico canticorum, aquilonem sponsus abigit, et austrum vocat dicens: *Excurge, Aquilo, et veni, Auster, perfila hortum meum, et fluant aromata mea* (Cant. iv, 16). Deus semper in meridie est: *Ubi, inquit, pascis? ubi cubas? in meridie* (Ibid., 1, 6). Et ad Abraham quando erat sub quercu, non venit Deus nisi in meridie (Genes. xviii et xliii). Et **637** Joseph qui in typo processit Salvatoris, convivium fratribus facit meridie. Agnitio ergo Dei Patris his qui digni sunt, venit in pleno lumine. Et agnitio Sancti, id est, Filii Dei, venit de monte umbrato et condense. Mons umbratus atque condensus, vel ipse Pater intelligitur, plenus virtutibus omni- que sapientia, et majestate sua cuncta protegens, et extendens alas, et confovens pullos suos: vel certe paradisi et celestia plena angelis, plena virtutibus, plena arboribus uberimis. Atque utinam et mihi contingat, ut ad vocem meam et ad expositionem Deus veniat in claro lumine, et Filius ejus, de quo scriptum est: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum* (Levit. xx, 26), de sublimitate eloquii umbrosi et condensi, et Scripturarum testimoniis hinc inde contexti, et Patre simul Filioque veniente, fiat eorum auditor habitaculum, et compleatur Scriptura, dicens: *Ego et Pater meus veniemus ad eum, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. xiv, 23). Sed quia pro monte umbrato et condense, in Hebraeo scriptum est mons Pharan, et Pharan interpretatur *osvidentis*: pulchre juxta interpretationem nostram, et eruditi sermone viri venit notitia Filii, et non qualicumque sermone, sed de eo qui plenus est lumine, plenus oculis, ut manifestus et purus ad aures audientium deferatur. Quod autem ait de monte, sublimia dogmata intellige. Audivi ego Hebraum istum locum ita disserere: Quod Bethlehem sita sit ad Austrum, in qua natus est Dominus atque Salvator, et ipsum esse de quo nunc dicitur: *Dominus ab Austro venit*, hoc est nascetur in Bethlehem, et inde consurgat. Et quia ipse qui natus est in Bethlehem. Legem quondam de-

Ms. Sancygirannus retinet, *Deus ab Austro*, etc. non vocem *Eloim*. MART. — In Hebraeo non *עלויים*, *Eloim*, est: sed *עלוי*, *Eloah*. Quare Drusus et apud Theodotionem rescribit *עלוי*, vel *עלוי*. *Eloah*. Ms. Sancygirannus, quem Martian. laudat, *Deus*, cui et consentit Eusebius, *636c*.

(a) Voces, a meridie, in Reg. ms. non sunt: paulo post ex eodem restitimus, *Aquilonem sponsus abigit*, pro quo erat vitiosus penes Martian. *ambigit*.

(b) Hunc locum Abacucital Hieronymus epistola ad Marcellan. in qua plenus disputavit de voce *Sela* sive *Diapsalma* te Psalmorum. Caveat itaque lector errorem quem quæxistimant Hieronymum commen-

dit in monte Sinai, ipse est Sanctus qui venit de monte Pharan: Pharan quippe vicinus est loci monti Sina. Et quod inferitur, *diapsalma*, id est, *semper*, habere sensum: ipse qui natus est in Bethlehem, et qui in Sina, id est, in monte Pharan, Legem dedit, semper in universis beneficiis, prateritis et presentibus, et futuris auctor est et largitor. De *diapsalma*, quod Hebraice dicitur *SELA* (ב), in Psalterio plenus disputatum est. Simulque **638** cerne juxta Septuaginta, quod *diapsalma* non ponatur, nisi in Psalterio, et in presenti loco. Ex quo intelligimus recte a Septuaginta orationis Canticum prænatum.

(Vers. 4.) *Operuit caelos gloria ejus, et laudis ejus plena est terra. Splendor ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus. Ibi abscondita est fortitudo ejus. LXX: Operuit caelos virtus ejus, et laudis ejus plena est terra, et possit abscensionem fortitudinis suæ: Symmachus, et possit dilectionem robustam fortitudinis suæ. Pro eo quod Septuaginta interpretati sunt, et possit dilectionem robustam fortitudinis suæ: et nos diximus, ibi abscondita est fortitudo ejus: Aquila transtulit, et possit abscensionem fortitudinis suæ: Symmachus, et possit absconditam fortitudinem suam; solus Theodotio nostræ translationi congruens, ait: et ibi abscondio fortitudinis ejus. Verbum enim *סמ* (סמ) pro qualitate loci, et possit intelligitur, et ibi: magisque in presenti loco ibi legendum est, quam possit, ut sit sensus et ordo sententiæ: Cornua in manibus ejus et subaudiatur, ibi, id est, in cornibus abscondita est fortitudo ejus. Manifestum est autem juxta Hebraicum quod in adventu Christi cuncta repleta sint gloria, secundum illud quod in Evangelio dicitur: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. ii, 14). Et alibi: *Pacem feci in caelis et in terra per sanguinem crucis, et sedit in dextera magnitudinis: velociter enim currit sermo ejus. Et alibi: Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra* (Ps. cxviii, 4). Et rursum in Psalmo decimo octavo: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ* [Al. terminos terræ] *verba eorum* (Ps. xviii). Splendor quoque ejus, quasi sol justitiæ, clara luce radiavit; et cornua in manibus ejus, vexilla et tropæa crucis et in ipsis cornibus abscondita est fortitudo ejus: *Cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est æqualem se esse Deo; sed exinanivit se formam**

tarios integros edidisse in Psalterium; cum ex ipso met exploratum nobis sit, ut sæpe observavimus, nullum hujuscemodi edidisse volumen in Psalmos omnes Davidis. MART. — Ore tenus, eum pariter Romæ essent Paula, Eustochium, et Marcella, sanctis feminis Psalterium prælegisse ac subinde explanasse Hieronymum, ex aliquot ejus testimoniis colligisse, et in generali præfatione observatum est. Interdum etiam quædam que obscuriora videbantur, datæ litteris, edisseruerit. Ejusmodi est epistola, quam hic laudat, ad Marcellan. in nostra recensione xxviii, de *diapsalma*; neque adeo Psalterium abs Hieronymo integris Commentariis expositum, opinari necesse est.

servi accipiens: factus obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. ii, 8 seqq.). In cruce ergo paupis abscondita est fortitudo ejus, quando dicebat ad Patrem: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi, 38, 39): Et: *Pater, 639 si possibile est, transeat iste calix a me* (Luc. xxiii, 13). Et in ipsa cruce: *Pater in manus tuas commendo spiritum meum*. Porro juxta Septuaginta in eo quod dictum est: *Operuit caelos virtus ejus, nosse debemus minus esse quod operitur, ab eo quod operit: si tamen totum operiatur, et non ex parte, quod operitur est. Cum ergo virtus Dei operiat caelos, major est caelis virtus ejus, qua operiuntur caeli. Caelos autem eos esse qui portant imaginem supercaelestis, et qui emarret gloriam Dei, crebro legimus. Virtutem quoque Dei Dominum Salvatorem, apostolus probat: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia* (I Cor. i, 30). Hæc virtus omnium specialium [Al. spiritualium] virtutum quasi mater est: verbi gratia, appellatur virtus, sapientia, fortitudo, justitia, temperantia, veritas, sanctitas, redemptio: Christus autem factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. Hæc igitur speciales virtutes, in quibus Christus ostenditur (secundum profectum eorum, qui eum vel sapientiam recipiunt, vel fortitudinem, vel justitiam, et cætera hujuscemodi), continentur in generali virtute Dei, hoc est, in Domino Salvatore: atque in hunc modum et de terra intelligimus, quod qui primum propter imaginem terreni terra vocabantur, et dicebatur ad eos: *Terra es, et in terram ibis* (Genes. iii, 19), in adventu Salvatoris laude Domini repleantur. Cum autem et caeli virtute Dei operi fuerint, protecti videlicet et ex omni parte vestiti], et universa terra repleta laude Dei, tunc splendor ejus ut lux erit. Imaginem autem Dei et splendorem gloriæ ejus, esse Deum Salvatorem, apostolus non tacet: Qui postquam nobis apparuit splendor gloriæ Dei, reversus est ad pristinam majestatem (Hebr. i). *Etsi enim noveramus Christum secundum carnem: sed jam non novimus eum juxta carnem* (I Cor. v, 16), verum juxta spiritum; quia, *Quod factum est, in ipso vila erat, et vita erat lux hominum* (Joan. i, 3, 4). Quod est manifestius in Evangelio Salvator ostendens ait: *Pater glorifica me gloria, quam habui apud te, priusquam mundus fieret* (Joan. xvii, 5); ut post ascensionem ad caelos, sit splendor quod lux, hoc est, id incipiat Filius esse quod Pater est. Quod autem sequitur: *Cornua in manibus ejus, moris est Scripturarum, ut semper cornua pro regnis ponant. Nam et illud quod Anna loquitur in primo Regnorum libro: 640 Exaltavit cornu Christi sui* (I Reg. ii, 10), magnificentiam regni Salvatoris significat. Et in Daniele, decem cornua decem regna demonstrant (Dan. vii). Sic autem nunc dicitur: *Cornua in manibus ejus, quomodo et alibi scriptum legimus: Cor regis in manu Dei* (Prov. xxi, 1); pro eo quod est, mens et principale cordis viri*

(a) Pro quinta editione sextam nominat Regine ms.

sancti (qui pergit ad regna celorum, qui adhuc positus in terra, regnat corpori absque peccatis) non vagatur extrinsecus; sed in Dei tutela situs est. Quia vero et in Hebraeo, et in cæteris editionibus non habet scriptum: *Cornua in manibus ejus*, sed in manu ejus, quod dicitur *JADO* (ידו), manum Dei fortem atque robustam intelligamus Filium ejus. Et in hac manu omnia regna celorum, eorumque qui ad celos nituntur ascendere, posita esse dicamus: quod et Isaias sonat, dicens: *Vinea facta est dilectio in cornu, in loco uberi* (Isai. v, 1), pro eo quod est, in regno. Ob hanc puto causam nullum cornutum animal inter immunda poni in Levitico, et idipsum significare unicornem in Psalmis (xlix et xci), sive *צבוע*; et illud: *In te inimicos nostros ventitabimus cornu* (Ps. xliiii, 7). Quod autem juxta LXX legimus: *et possit dilectionem robustam virtutis suæ*, etiam hoc de Christo intelligendum est, quod Deus Pater idcirco cooperaverit caelos virtute sua, et terram repleverit laude, et splendorem suum fecerit esse ut lumen, et regnum posuerit in manu Filii sui, ut faceret dilectum suum ab hominibus diligere, et diligere non leviter, sed vehementer et fortiter, ut qui eum fortiter dilexissent, et hererent in dilectione ejus, nemo tollerare eos de manu illius. Econtrario diabolus facit amare nos mundum, et pro dilectione virtutis diligere vitia, et non leviter, sed fortiter, ita ut de nobis possit dici: Et possit diabolus dilectionem fortem vitiorum suorum.

(Vers. 5) *Ante faciem ejus ibit mors: et egredietur diabolus ante pedes ejus. LXX: Ante faciem ejus ibit verbum, et egredietur in campum post pedes ejus*. Pro eo quod nos transtulimus *mortem*, in Hebraeo tres litteræ posite sunt, *DALETH, BETH, RES*, absque ulla vocali, quæ si legantur *DABAR* (דבר), *verbum* significat; si *DEBER, pestem*, quæ Græco dicitur *λοιμός*. Denique et Aquila ita interpretatus est, *Ante faciem ejus ibit pestis*; Symmachus, *Ante faciem ejus præcedet mors*; quinta editio, *Ante faciem ejus ambulabit mors*; **641** soli LXX et Theodotio sermonem pro morte interpretati sunt. Necnon in consequenti versiculo, ubi diximus: *Egredietur diabolus ante pedes ejus*, et LXX aliter transtulerunt, juxta quos postea disputabimus: *Aquila pro diabolo transtulit, volatilis: Symmachus autem et Theodotio, et (a) quinta editio, volucrum*, quod Hebraice dicitur *RESSEPH* (רשף). Tradunt autem Hebræi, quomodo in Evangelio princeps dæmonum dicitur esse *Beelzebub* (Matth. xii) ita *Reseph* dæmonis esse nomen, qui principatum teneat inter alios, et propter nimiam velocitatem atque in diversa discursum, avis et volatilis nuncupetur: ipsumque esse qui in paradiso sub figura serpentis mulieris sit locutus, et ex malefactione, qua a Deo condemnatus est accepisse nomen: siquidem *RESSEPH, reptans ventre* interpretatur. Hoc est ergo quod dicitur: *stutum cum venerit Dominus et in Jordane fuerit baptizatus, et ad columbæ descensum vox Patris intonaverit: Hic*

est *Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (Matt. iii, 17), exenti de aquis occurret diabolus; et ante pedes illius stabit mors, et coluber antiquus, qui quadrangula diebus tentavit eum in solitudine. Si autem juxta LXX legerimus, *ante faciem ejus ibit verbum, et egredietur in campos post pedes ejus*, hoc significat, quod sermo Dei ante visitationem ejus, quae nunc allegorice facies dicitur, praecedat et praeparet corda credentium: ut prava in rectum, et inaequalia sterna in planum: et auditoris anima quasi consecus ager, sementem possit recipere spiritualem.

(Vers. 6.) *Stetit et mensus est terram, aspexit, et dissipavit gentes, et contriti sunt montes saeculi: incurvati sunt colles mundi, ab itineribus aeternitatis ejus.* LXX: *Stetit, et commota est terra, aspexit [Al. respexit], et dissipaverunt gentes; contriti sunt montes violentia: tabernaculum colles saeculi itineris sempiterni ejus.* Stans Salvator et cuncta perspicit, et oculo suo universitatem mundi melius gentium multitudinem dissipavit quibus dissipatis et dissolutis contriti sunt montes hujus saeculi, et incurvati sunt colles hujus mundi. Sunt enim et alii montes et colles, quos salit et transit sponsus in Cantico **642** canticorum (Cap. 2), de quibus et in secundo gradu psalmo dicitur:

Levavi oculos meos in montes, unde venit auxilium mihi (Psal. cxx, 1). Montes autem saeculi ipsi sunt qui et montes tenebrosi, de quibus Jeremias praecipit, ne impingatur pedes nostri super eos (Jerem. xxx). Isti sunt colles in quibus regnabat Saul, quando interficiebat sacerdotes Dei (I Reg. xxi): *Gaba* quippe collis interpretatur. Et eleganter incurvati sunt, inquit, colles mundi. Ante adventum quippe Salvatoris erecta cervice gradiebantur, et superbiam eorum humiliare nemo poterat. Contriti autem sunt et incurvati ab itineribus aeternitatis ejus, id est, Dei, quia aeternitas illius ad nos venire dignata est, sive quod semper a principio mundi usque ad incarnationem suam venerit ad sanctos, et factus sit in singulorum manu sermo Dei, atque in universis vineentibus ipse superavit, et aeternum ejus iter incurvaverit, colles montesque contrivit. Haec per metaphoram juxta Hebraicam dicta sunt. Porro secundum LXX postquam faciem Dei sermo processerit, et egressus fuerit in plana, Deus pater venit illic, ubi et (a) ad sermonem suum regio praeparata est, et venit post pedes sermonis sui, et stat; numquam ante praecedens, sed semper expectans, ut ille sibi muniat viam. Ubi autem steterit, juxta pedes sermonis sui, ibi statim terra, opera videlicet carnis et corporum non valentia sustinere Dei praesentiam, commoventur. Cumque commota fuerint, virtus sermonis et praesentia Dei respicit cunctas (b) animae gentes, quae cogitationes et multiplices in diversa sententias possumus intelligere, quae illico

A dissolvuntur ac tabescunt. Si quid etiam adversum scientiam Dei se exaltaverat in terra, et sensum occupaverat audientibus, hoc praecedente sermone, (c) et adventu Dei, confringitur atque conteritur. Montibus autem contractis contrisque ad aspectum Dei, colles liquido consumuntur, et rediguntur ad nihilum. Non enim sunt montes Dei, sed montes saeculi. Sempiternum enim iter Dei (d) respiciens ad ea quae suus sermo praedixit, et fortius colibus saeculi, consumet et destruet eos. Possunt autem montes et **643** daemones intelligi, qui versantur in hereticis, et elevant se contra scientiam Dei: colles quoque aliae demonum fortitudines, quae faciunt homines corporum pulchritudinem, dignitates divitias, nobilitatem generis, ceteraque mundi bona admirari. Licet videre post adventum sermonis Dei, et Dei Patris praesentiam, quomodo humanae animae commoveantur, et omne quod terrenum est, dissolvatur, et cogitationes pristinae redigantur ad nihilum. Tunc destruantur daemones, tunc saeculi altitudines ad nihilum deducuntur, et (e) omnis haereticorum scientia, quae primum tumbat, ad Dei sermonis adventum humiliatur, conteritur atque consumitur. Et quod prius pulchrum et maximum videbatur, quasi despectum abjicitur et parvum. Et hoc fit propter adventum Dei et hospitium Christi, juxta quod alibi scriptum est: *Inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero Deus eorum, et ipsi erunt mihi populus* (Lev. xxxi, 42).

(Vers. 7.) *Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiae, turbabantur pelles terrae Madian, LXX: Pro laboribus vidi tabernacula Aethiopiae: pavebunt et tabernacula terrae Madian.* Aethiopes tetrici (Al. tetricissimi) et amantes tenebras, et ab omni luce alieni, qui draconis carne vescuntur (de quo scriptum est: *Deditis eum escam populis Aethiopiae* Ps. lxxvii, 14), daemones intelliguntur, quorum et tabernaculum quicumque: in hoc saeculo propter honores et divitias laborant: quod significantur sub uno verbo iniquitatis ostenditur, «Omnia enim dives, aut iniquus, aut haeres iniqui est.» Vide homines maria transire: ante portum excubare fores; pati omnia quae servorum conditio vix patitur, ut divitias congregent, ut aliquam accipiant dignitatem: et postquam hoc fuerint consecuti, trahere se luxurie et voluptatibus et omni iniquitati, ut quod avaritia congregavit, luxuria consumat. Isti ergo pro laboribus suis efficiuntur hospitium demonum, et qui templum Dei esse debebant, sunt tabernaculum Aethiopiae. Sed et hoc quod sequitur: *Turbantur pelles terrae Madian, sive pavebunt et tabernacula terrae Madian*, eosdem intelligit tabernacula Aethiopiae, et tabernacula terrae Madian. Postquam enim ditati fuerint, et per fas ac nefas ad altissimum gradum conscenderint,

(d) Reg. in. ms. ea respiciens ad quae suus sermo, etc. Deinde Victorius, et ea in collibus, pro fortius collibus.

(e) Illa emendat mss. nostri post Victorium. Martianeus huic sensu retinuit, et omnes haereticos, quorum scientia, etc. Leviora inferius castigantur.

644 tunc conscientia peccatorum suorum, semper mortem, semper judicium formidabunt, et ad levem febriculam, quasi latrones in carcere, ita de aeternis suppliciiis suspirabunt. *Madian* autem in lingua nostra sonat *ex judicio*, id est, condemnationem, et ostenditur quod metu iudicii aeternarumque poenarum semper in formidine sint, et cruciatus quos sentiunt se [Al. se sciunt] mereri, pavore quotidiano sustineant.

(Vers. 8, 9.) *Numquid in fluminibus iratus es, Domine: aut in fluminibus furor tuus, vel in mari indignatio tua? quia ascendens [Al. qui ascendisti] super equos tuos, et quadrigae tuae salvatio. Suscitans suscitabis arcum tuum, juramenta tuis quae locutus es. Semper. LXX: Numquid in fluminibus iratus es, Domine: aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? Qui [Al. Qui] ascendens super equos tuos, et equitatio tua salus: intendens, extendens arcum tuum super sceptrum, dicit Dominus. Diapsalma. Ubi Septuaginta diapsalma, et Aquila semper, ceteri ut supra similiter transtulerunt. Et quia ad tropologicam interpretationem festinat oratio, breviter secundum litteram sensum capituli comprehendens, pergam ad reliqua. Sicut Jordanem, et mare siccasti Rubrum, pro nobis dimicans: non enim fluminibus et mari iratus es, aut quidquam insensibilia offensiois contrahere poterunt: ita nunc quadrigas descendens tuas, arcumque corripens, salutem dabis populo tuo, et juramenta quae jurasti patribus nostris et tuis, exhibis in sempiternum. Quod autem dicit: *Numquid in fluminibus iratus es, Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus?* dicit ambigue, et interrogantis magis eloquio quam probantis. Sunt enim et bona flumina, sunt et mala. Est mare pessimum, et est mare optimum. Bonorum fluminum illud exemplum est: *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei* (Psal. xlv, 4). Et quod qui de aqua Domini hiberit, fluent de ventre ejus flumina aquae salientis in vitam aeternam (Joan. iv). Malorum illud quod Pharaon loquitur in Ezechiele: *Mea sunt flumina, et ego feci illa* (Ezec. xxx, 9), in quibus draco habitat, et multa his similia. Quod autem mare in bonam partem accipiat, psalmus vicesimus tertius testimonio est, in quo **649** tropologie de Ecclesia dicitur sub *ὁμοειπνῶν*, id est, orbis terrarum, et omnes qui habitant in eo: ipse super mare fundavit eum, et super flumina praeparavit illum.*

Id est, orbem. Quod autem a Domino fundatur super flumina, et praeparatur super mare, utique in bonam partem accipitur. Neque enim illud quod de vinea dicitur quae translata est de Aegypto: *Extendisti progines ejus usque ad mare, et usque ad flumina flagella ejus* (Psal. lxxix, 12), usque ad mare puto

(a) Concinnus apud Victor., dicitur *ὁμοειπνῶν*, id est, orbis terrarum.

(b) Quod solemne Martianeus peccat, fulsis, pro salsis hic quoque retinuit.

(c) Notandum Victorio Exodi cap. vi, ubi nos habemus,

A quod in bonam partem possit accipi. Et dicitur verba divina quae manifestiora sunt, et quasi potius sentientibus praebent, haec dici flumina: ea autem quae plena sunt sacramentis, et in profundo posita (de quibus dicit Apostolus: *0 profundum sapientiae et scientiae Dei* (Rom. xi, 33)) et Propheta consonat: *De profundis clamavi ad te, Domine* (Psal. cxxx), mare in Scripturis appellari. Hoc de eo quod possit et mare in meliori parte senti. Quod autem accipiat et in contrario, multa testimonia sunt de quibus illud et in Psalmis est: *Hoc mare magnum et spatiosum: ibi naves pertransibunt, animalia parva cum magnis. Draco iste quem formasti ad illudendum ei* (Psal. cii, 25, 26). Et de Evangelio quando Salvator increpuit ventos et mare et dixit ei: *Tace et obmutescet* (Mar. iv, 39). Quod enim increpatur, malum est, juxta illud Zachariae: *Increpuit Dominus in te, diabole* (Zach. iii, 2). Et ad Timotheum: *Argue, consolare, et increpa* (II Tim. iv, 2). Propheta itaque scititante: Numquid in fluminibus iratus es, Domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? nos dicamus si Aegypti flumina sunt, et mare rubrum atque sanguineum: irascitur Dominus et percussit ea, et toto impetu fertur in gurgites, elevantes se contra scientiam Dei, unde mare vidit et fugit (Psal. cxvii), praesentiam Dei ferre non sustinentes. Et Jordanis reversus est retrorsum, cedens gloriae populi transuentis, qui et ab Elia scindetur et ab Eliaeo. Ut autem manifestius loquar, haereticorum eloquentiam quae contra veritatem et Ecclesiam fluit, intellige flumina, quibus irascitur Dominus. Animas vero eorum qui circumferuntur omni vento doctrinae, et semper maria fluctuant, **646** et (b) salsis gurgitibus obruntur, animadvertite mare super quod impetus Domini fit, et sentiat ejus adventum, et sciat quibus terminis et obice concludatur, et audiat: *In te conterentur fluctus tui*. Quod si bona sunt flumina et bonum mare, lavatur in illis Jesus, et Ecclesiam suam super hujusmodi mare collocat. Post haec sequitur: *Qui ascendens super equos tuos, et equitatio tua salus*. Quae equos super quos ascendat Dominus, et puto non esse alios nisi sanctorum animas, super quas ascendit sermo divinus, ut et ipsas salvet, et alios per eas. Ponamus eorum exempla. Sponsus loquitur in Cantico canticorum: *Equitavi meo in curribus Pharaonis assimilavit te, proxima mea* (Cant. i, 8). Non quod Christus Ecclesiam, vel sermo Dei animam quam sponsam suam vocat, quadrigis comparet Pharaonis; sed quod omnis anima quamvis sancta sit atque perfecta, ad Deum comparata, quasi currus Pharaonis sit, et jumentum. Unde et Moyses loquitur ad Dominum: *Ego autem sum (c) aegyptius*, id est, irrationalis (Exod. iv, 10). Et David: *Ut jumentum factus sum apud te* (Psal. lxxxi, 23). Non quod absolute jumen-

mus, cum incircumcisus sim labiis, Graeco apud Septuaginta legitur, *ἐγὼ δὲ ἀλογός εἰμι*, hoc est, sum irrationalis. Quod aliis verbis dixit David, *Ut jumentum factus sum apud te*.

tum sit; sed quod apud Deum iumentum sit. His equis illi contrarii sunt quos habet Pharao, et de quibus dicitur: *Equum et ascensorem projecit in mare* (Exod. xv, 2): huiusmodi equitatio non salus est, sed perditio. Queramus et alios equos, quibus ascendit Dominus: In quarto Regnorum libro legimus, surrexisse mane ministrum Elisei, et egressum vidisse exercitum ambientem civitatis muros, et equos et currus (IV Reg. vi). Et postquam ad proces propheta aperti sunt oculi ejus: *Asperit*, inquit, *et ecce mons plenus equis, et quadrigæ ignee in circuitu Elisei*. Diligenter attende quod equi videantur et currus, et tamen in tantis millibus eorum et currum nullus ascensor: horum eorum ille erat ariga et ille rector de quo Psalmista canit: *Qui sedes super Cherubim ostendere* (Psal. lxxix, 2). Talibus equis talique carru et Elias raptus ad celum est (IV Reg. ii). St quis autem de Zacharia vult discere qui sint equi rufi, et qui nigri, et qui varii, et qui alibi egredientes de myrtetis, et de montibus in profundo positis, **647** sive, ut in Septuaginta scriptum est, *areis*, in ipso propheta, si Dominus vitæ spatium dederit, conabimur explanare (Zach. i). Vidit et Joannes equos candidos, et sessores eorum (Apoc. vi): a quibus corpora in gloria resurgentium nato esse equos candidos, sessores autem sanctorum animas. Si quis vero peccator est, et mei simillis, sedet in equo nigro et dicitur de eo: *Dormitaverunt omnes, qui ascenderunt equos* (Psal. lxxv, 7). De talibus equis scriptum est: *Fallax equus ad salutem* (Psal. xxxii, 14): caro enim concupiscit adversus spiritum, et sapientia ejus inimica est Deo. Hoc dicitur sit de his qui corpora diligunt, et in nigris sedent equos. Nos autem animas nostras in equos, et in currus Domini preparamus, qui ascendit in Paulo, ascendit in Petro, et in huiusmodi curribus equitans, totum lustravit orbem. Intendens quoque arcum sive sagittas suas, scepra, id est, regna adversum que Jeremias missus est, eradicavit, destruxit et perdidit (Jerem. xxvii): fecitque ut non regnaret peccatum in mortali nostro corpore. Scepra autem, id est, regna diaboli, que ostendit et Domino, intellige diversa peccata, avaritiam, luxuriam, iracundiam detractionem, furta, perjuriam, adversum que sermo Dei sedens in equis, et in curribus suis intendit, (a) fulgoris suis contorta spicula, et interim non emittit, ut qui ad extentum arcum territus fuerit, emissionem non sentiat sagittarum. Et hoc facit semper, quod Aquila interpretatus est, pro *diapsalmate*. Semper enim sedit [Al. sedit] in sanctis suis, semper armatus est. Et acutas sagittas in linguis eorum preparans equitat, et hic illicque discurrit in orbis salutem.

(Vers. 10.) *Fluvius scindens terræ. LXX: Fluvius scindetur terra*. Quia suscitavit Dominus arcum suum ut tribus juramenta redderet quæ locutus est, consequenter dicitur, fluvius scindens terræ, id est, reges ter-

(a) Maluit Victorius *fulguris*, ex septem Florentia exemplaribus.

rae adversum populum tuum dimicantes, divides atque disperges. Juxta Septuaginta autem, qui dixerunt *Fluvius scindetur terra*, primum ponamus exemplum, ut hoc quasi gradu ad altiora veniamus. Legimus in his qui de mirabilibus consecrunt volumina, et qui Olympiadas Græciæ ad nostram usque memoriam perduxerunt, exponentes quid in singulis annis novi **648** acciderit in mundo, quod iater cætera terræ motu eruperint flumina, que ante non fuerant, et rursum alia absorpta sint, et pessum ierint: quod scilicet omnes terrarum venæ, quasi in humano corpore sanguinem, ita in se habeant latentes aquas, que terræ concussione rumpantur, et manent in flumina. Hoc si intelleximus videamus animam humanam habere in se naturaliter aquas et fluvios, et per seccordiam nostram, eos esse absconditos, et non fluere. Cum autem ad prædicationem sermonis Dei concussa fuerit, et de priori statu mota, tunc erumpere quod latebat, et in refectionem potentium [Al. potentium] fluere. Hoc ipsum reor et illic significare in Genesi quod foduntur putei a servis Isaac, quos ab Abraham factos Philisthim terra obruerant (Genes. xxv). Quamdiu vivet Abraham, putei illius non clauduntur: illo autem mortuo, et puteis obturatis, si servi fodiant, contradicunt Philisthim, et jurgium est. Si vero ipse veniat Isaac, et fodiat puteum, et inveniat aquam, Philisthim non valent contradicere. Vide Petrum et Paulum, et de puteis Christi fluviosque non ambigens. Cernere omnes apostolos, et jam non quatuor flumina, sed duodecim fluvios intelliges exire de paradiso Scripturarum. Isti fluvii antequam terra commoveretur, latebant, et cum essent in terræ venis, sitientibus pocula non præbebant. Postquam vero ad adventum Christi orbis et omnis terra concussa est, subito proruperunt, et tunc completum est: *Possit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in sanguinem, a malitia habitantium in ea* (Ps. xxxiii). Possit desertum in paludes aquarum, et terram sine aqua in fontes aquarum: et habitare fecit ibi esurientes, et constituerunt civitatem ad habitandum. Postquam enim Dominus venit in mundum, et completum est illud quod dixit in Evangelio: *In iudicium ego in mundum istum veni ut qui non videbant, viderent, et qui videbant, cæci fierent* (Joan. ix, 39): tunc terra Israel de qua fluvii ante manabant, et irrigabant universum Judææ populum, aruit, et fontes illius obturati sunt. Universus autem orbis qui erat desertus et sterilis, et aquas predicationis Dominicæ non habebat, versus est in paludes **649** aquarum: et quot doctores emisit, tot habuit et fontes. Nec sufficit (b) eis, fontibus videlicet atque fluminibus, irrigare orbis populos; sed in unaquaque provincia eos qui esuriebant et patiebantur famem sermonis Dei, in unum populum congregantes, exstruxerunt Ecclesiam] que dicitur civitas ad inhabitandum, et quam lætificat impetus fluminis.

(b) Regin. ms., *Nec sufficit eis, fontibus atque fluminibus, etc., absque videlicet.*

Vers. 11 seqq.) *Viderunt te, et doluerunt montes: A super terram* (Isai. xxvi, 47, 18). *Beati, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Math. v, 8). Isti itaque populi loti a fluminibus, non jam viderunt, sed visuri sunt Deum: et cum viderint, concipient, ut possint fructus parere doctrinarum. Sed quia dicuntur populi et populorum non est videre faciem Dei, licet in futurum extendatur oratio videbunt et parient; tamen juxta tropologiam magis Hebraicum sequendum est, ubi dicitur: *Viderunt te, et pepererunt montes*: montium enim est videre Deum, et parere filios, quos de Dei concipere sermone. LXX: (c) *Disperge aquas itineris*. Diverse aquas sunt alie sempiternæ, alie breves. De sempiternis aquis, et que fluunt de fontibus Israel, dictum est *Fluminibus scindetur terra*. De subitis, etad tempus currentibus: *Omnes torrentes vadunt in mare*. Templum enim aquarum finis perditio est. Deus ergo omnes aquas que a perversis dogmatibus concucate sunt disperget, cum dissipaverit consilia principum, et sapientiam mundi fluvius. Si quando videris ad breve aliquam hæresim floruisse, et postea Dei gratia dissipata, dicito esse **651** completum; *disperges aquas itineris*. Potest autem hoc quod dicitur, *itineris subaudiendi diabolici*, ut sit sensus Aquas quas diabolus concucavit, et que multis in se perberunt iter, id est, multis patuerunt erroribus, dividet Dominus atque disperget. Unde et cæteri interpretes, furorem volentes hereticorum scribere, translulerunt: *Ilisio, vel impetus aquarum transitit*. Ferunt enim prope eloquentiam cursu et præcipites, ut quæcumque obvium et levem invenierint, secum trahant.

LXX: *Dedit abyssus vocem suam altitudinem phantasiæ* (d). Abyssus sæpe in bonam partem: sæpe in malam, interdum indifferenter accipitur. In bonam partem *Judicia tua abyssus multa* (Psal. xxxv, 7). Et: *Abyssus abyssus: invocat* (Psal. xli, 8), et reliqua. In malam; *Viderunt te aque, Deus* (Psal. lxxvi, 47), et reliqua. Sed et demones deprecantur, ne militant in abyssos (Luc. viii), et in Genesi: *Abyssus super quam tenebræ erant* (Genes. i, 2), nescio an in bonam partem possit accipi. Indifferenter autem ibi ponitur: *Rupti sunt fontes abyssi, et cataractæ exiit aperte sunt* (Ibid. vii, 11). Et illud in centesimo quadragesimo octavo psalmo; *Dracones et omnes abyssi: ignis et grandis et spiritus procellarum*, nisi forte ex eo quod inter dracones, et ignem et grandinem ponitur, in malam partem trahendum sit. Quod nescio utrum possit dicere, qui eam viderit cum cæteris in laudem Domini concerepare. Si igitur in bonam partem acceperimus abyssum, dicamus, dispersi aquis itineris pessimi (Al. pessimissimi) viderunt te sapientes tui, et altitudinem scientiæ,

(a) Priora verba, *Videbunt te nostri* mss. supplent.
(b) Rescribit Victorius ex Hebræo, Vulgata, atque ipsiusmet Hieronymi in Commentariis in Isaiam lectione, *hem fecimus*. Quod vero alii in Græco, δ $\epsilon\pi\omicron\iota\gamma\epsilon\tau\epsilon$, legi minori numero, unius alteriusve est exemplaribus; pleraque enim eaque emendatiora, δ

$\epsilon\pi\omicron\iota\gamma\epsilon\tau\epsilon$, quem fecimus, præferunt.

(c) Illic atque infra in Commentariis *disperdendis pro dispergendi* verbo Regin. mss. utitur: in Græco autem est $\epsilon\pi\omicron\sigma\pi\epsilon\iota\sigma\alpha\iota$, *dispergens*.

(d) Adit Regin. mss. *sua*, verius ad Græcum $\epsilon\pi\alpha\gamma\gamma\epsilon\iota\alpha\varsigma$ $\alpha\gamma\gamma\epsilon\iota\alpha$.

quam habebant ex tuo aspectu mutantes (quia viderunt et patriarum montes), quidquid de te prius opinati sunt, in vocis suae laudibus protulerunt. Et pulchre opinionationem phantasiae, altitudinem vocat, juxta Jesum filium Sirach, qui ait: *Abyssum in profundum quis investigabit* (Eccl. 1, 2)? Unde et de monte modico (Psal. xli), id est, assumptione humani corporis, quam Daniel lapidem abscissum de monte sine manibus, id est, sine opere nuptialis vocat (Dan. ii), Christus abyssus invocatur Patrem alteram abyssum, in voce cataractarum suarum (Psal. xli), ut det evangelizantium verbum virtute multa. Vel certe abyssus novum Testamentum, in testimonium montis modici, a quo vulneratus est princeps Tyri, invocatur 652 abyssum veteris Testamenti, ut per cataractas Christi, id est, apostolos, firmior fiat praedicatione, si quis autem voluerit hoc quod dicitur: *Dedit abyssus vocem suam, altitudinem phantasiae suae* (Isai. xiv), in malam partem accipere, illo utetur argumento, quod post dispersas aquas itineris, quae utique in malam partem acceptae sunt, et hoc recte in contrarium sentiantur. Simulque cerne quod non dixerit altitudinem suam; sed, altitudinem phantasiae suae, id est, umbrae et imaginis. Videntur enim habere altitudinem et scientiam Scripturarum; sed omnis eorum altitudo veritati comparata, phantasia est, et frustra extollit vocem, quia aquae itineris jam dispersae sunt. Quae artem in Scripturis sicuti phantasia in bonam partem invenire possimus et cum vel raro vel nunquam fuerit inventa firmius abyssum, et phantasia ejus in malam partem interpretabimur.

LXX: *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo*. Si simplicem interpretationem sequimur, ex praesentibus verbis profectus solis demonstratus est lunae: quod, juxta Isaiam, in futuro saeculo septimum sol luceat, et luna solis fulgeat claritate (Isai. xxx, 26). Quia enim creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae, filiorum Dei (Rom. viii), quae nunc vanitatis subjecta est, propter eum qui subiecit eam in spem libertatis, cum in consumptione mundi omnis creatura fuerit liberata, liberabitur et sol et luna, et in suo stabunt ordine. Quod si voluerimus, solem justitiae Christum accipere, in cuius pennis sanitas est, et lunam, quae hujus solis splendore illuminatur Ecclesiam: non difficile est dicere, quod lux vera, et lux hominum et splendor gloriae Dei, et splendor lucis aeternae eam illuminet quae nunc in isto saeculo juxta prospera atque pressuras crescat atque decrescat. Cum autem sol fuerit elevatus, et juxta Apostolum, exaltaverit eum Deus, et donaverit ei nomen super omne nomen (Philipp. ii): tunc etiam Ecclesia quae in praesenti saeculo tenere suum ordinem non potest, ad ordinem debitum revertetur, et nequaquam mutabitur; sed fixo

(a) Hic quoque *charitate* praefert Reg. ms. ad cuius fidem paulo post emendavimus, et in *Salomone* pro quo *Victorius*, in *verbo Salomonis*, haud quidem

stabit gradu, et audiet cum Moysae: *Tu autem hic sta mecum* (Exod. xxxiv, 2).

LXX: *In luce [Al. lumine] jacula tua ibunt in splendore coruscationis armorum tuorum*. 563 Jacula Dei, id est, sagittae entes atque pergentes, non ad hoc mittuntur ut interant, sed ut illuminent. Ad harum sagittarum jaculorumque distinctionem, Christus electum jaculum dicitur per Isaiam vociferans: *Posuit me ut jaculum electum, et in pharetra sua abscondit me, et dixit mihi: Magnum est tibi hoc vocari te servum meum* (Isai. xlii, 2, 3). Haec sagitta plures habebit [Al. habet] sagittas, quas mittat in universum orbem. Unde et sponsa clecto jaculo vulnerata dicit: *Vulnerata charitate ego* (Cant. iv, 9); juxta quod et nos possumus dicere: vulneratus (a) castitate ego, vulneratus sapientia ego. Quo sapientiae jaculo vulnerata et Regina Austri non erat in se, et obstupefacta plus invenerat in vero Salomone, quam ei fama narraverat (III Reg. x). Haec igitur sagittae quae mittuntur in lucem, pergunt etiam in splendore coruscationis armorum ejus, id est, Dei. Quicumque enim armatus fuerit, ut stet contra versutias diaboli, et accinctus armatura Apostoli (Ephes. vi), venient ad illum jacula lucis, ut ad ipsum possit dici: *Vos estis lux mundi* (Matth. v, 14). Si quis autem peccator est, et ingemiscit quod habitat in tabernaculis Cedar, mittuntur ei sagittae potentis acutae cum carbonibus desolatoris (Psal. cxix), ut primum compungatur sermonibus Dei, et dicat: *Versatus sum in maserim cum infigitur mihi spina* (Psal. xxxi). Et postquam compunctus fuerit, tunc ei desolatorius per Seraphim, id est, ardentem sermonem Dei, carbō mittatur, qui non solum labia, quae Isaias tantum habebat immunda (Isai. vi), sed et omnes partes membrorum ejus excoquat, et ad solitudinem peccatorum reducat.

LXX: *In comminatione imminuetur terram, et in furore detrahet gentes*. Potest hoc in consumptione mundi accipi, quando, frequentibus bellis interfecta multitudine, rari homines reperiantur, et hi qui noluerunt esse de populo Dei, sed gentes et ethnici permanserunt, furore Domini deducantur ad tartarum. Sed melius est, ut imminuat comminatione terram, interpretemur opera terrena, et eos qui constituti in Ecclesia, peccatores non expectant, ut furore Domini corripiantur; sed audientes in Scripturis, quae supplicia impendant peccatoribus, agunt poenitentiam, et paulatim imminuat terram suam, ad 654 caelumque proficiunt. Si quis nostram comminationem Domini reformidat hinc terra imminuitur: qui autem perseverat in gentium numero, et non vult esse de his quorum terra decrescit: nec de populo Dei, de quo dicitur: *Videbunt te, et parturient populi, isto cum gentibus detrahetur in penam*

LXX: *Egressus es in salutem populi tui, ut salves christos tuos*. Primum videamus quod sunt ge-

incongrue legit: vitiose autem Martian., in *viro Salomone*.

nera christorum, et postea tractabimus, quomodo A egressus sit Dominus in salutem christorum suorum. Christi in veteri Testamento dicebantur et patriarchae, de quibus scriptum est in Psalmis: *Corripuit reges pro eis: nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari* (Ps. civ, 14, 15). Et in primo Paralipomenon libro, omnes qui de Aegypto egressi sunt christi vocantur. Chrima quoque in Exodo (Cap. xxx) sacerdotale conficitur, quo postea sacerdotes in Levitico (Cap. viii) reformantur uncti. Est et aliud unguentum quo reges unguuntur in regno, quod in duo scinditur. Si enim David est et Salomon, id est, fortis manu, et pacificus (I Reg. xvi), cornu ungitur. Si vero Jehu et Azael sunt, perfunduntur lenticula (IV Reg. ix et xix): vas autem feticile sic vocatur, id est, *φαιός*. Sed et Cyrus, Persarum rex atque Medorum, qui de captivitate populum relaxavit (haec multi errent, et de Domino Salvatore scriptum putant), audit per Isaiam: *Haec dicit Dominus christo meo Cyro, cuius tenui dexteram, ut audirent eorum gentes* (Isai. xlv, 1), etc. Et ad extremum dicitur: *Tu autem non cognovisti me, quod de Salvatore nefas est intelligere. Est unguentum propheticum, quo praecipitur Eliae, ut Elisaeum ungit in prophetam* (III Reg. xix). Et super omnia unguentorum genera, est unguentum spirituale quod vocatur oleum exultationis, quo ungitur Salvator, et dicitur ad eum: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis praeparatius tuis* [Al. suis] (Ps. xlv, 8). Participes autem eos puto, ad quos loquitur et Joannes: *Et vos unguentum habetis a sancto* (I Joan. ii, 20). Et post modicum: *Haec scripsi vobis de his qui seducunt vos: et chrima quod accepistis ab eo, maneat in vobis: et non necesse habetis ut aliquis doceat vos; sed ipsum chrima docebit vos de omnibus, et verum est, et non est mendacium, et sicut vos docui, maneat in eo* (Ibid., 25, 27). Ac ne forte qui 655 chrima baptismi perdidit, desperet de chrimate reparando, scriptum est in Levitico: Quod leprosus extra castra projectus cum ad sacerdotem venerit, et lepra ipsius fuerit emundata, mittat sibi sacerdos oleum in manu sinistra, et intincto digito septies aspergat oleum coram Domino, et tangat eodem oleo auriculam ejus qui leprosus fuerat et dextram manum, et dextrum pedem, et quod remanserit de unguento totum mittat in caput ejus (Levit. xiv). Cumque omnia haec rite compleverit; tunc immolet holocaustum pro eo, et ipse christus vocetur Dei. Volo aliquid dicere; sed timeo ne negligentibus occasione ruinae tribuam: quod in Scripturis sanctis idem homo frequenter unctus invenitur. Denique David tertio unctus est (II Reg. vi et xix): quod nos non intelligamus super eo qui peccaverit; et iterum ungitur (sufficit enim leprosus) ut post primum unguentum perditum, ungitur profecto, sed super eo qui per dies singulos proficund,

(a) Perperam Martianeus verba, ad patriarchas, et a, praetermisit, legens a rege ac patriarchis. Mss. nostri editique libri alii supplent.

et semper ejus augetur unctio [Al. unguentum], et de leprosi oleo migrat ad oleum populi atque sanctorum, et de oleo populi ad oleum pervenit sacerdotum, et a sacerdotibus transcendit ad chrima pontificis, a pontifice quoque ad regem, a rege (a) ad patriarchas, et a patriarchis pergit ad Christum, et ungitur oleo exultationis (Ps. xlv, 8), quo qui fuerit linitus, unus cum Deo efficitur spiritus, et ubi Pater et Filius est, ibi etiam ille erit. Verum hoc rarum est, et sunt vota credentium. Ceterum nescio an sequatur effectus. Dicitur enim: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lactis, praeparatius tuis*, hoc est, oleo, quod hi qui tui participes sunt, aut raro, aut nunquam poterunt invenire. In horum igitur christorum salutem egressus est Deus de loco suo, sicut et Michas loquitur: *Et egredietur de loco suo ut salvet* (Mich. i, 3). Quia enim hi qui indigebant salute ad eum intrare noluerunt, ipse egressus est de maiestate sua et de loco suo, ut eos qui foris erant duceret in terram mansuetorum regionemque viventium, de qua Adam fuerat expulsus: de qua egressus Cain inhabitavit in terra Naid (Gen. iii et iv, sec. LXX). Sciendum autem ut supra diximus, quod ubi posuerunt LXX plurali numero, *ut salves christos tuos*, ibi esse 656 in Hebraico LAESTIA ETI MESSIAH (לִישָׁן אֶת מִשְׁחָה), quod Aquila transtulit, *in salutem cum Christo tuo*, non quod Deus egressus sit, ut salvaret populum, et salvaret Christum suum; sed quod in salutem populi venerit cum Christo suo, juxta illud Evangelii: *Pater in me, et ego in Patre; et Pater in me manens ipse facit opera sua* (Joan. xiv, 10). Sed et quinta editio similiter transtulit: *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo*. Theodotus autem vere quasi pauper et Ebionita, sed et Symmachus ejusdem dogmatis, pauperem sensum secuti, Judaice transtulerunt: *Egressus es in salutem populi tui, ut salves Christum tuum*. Et: *Egressus es salutare populum tuum, salutare Christum tuum*. Rem incredibilem dicturus sum, sed tamen veram. Isti semichristiani Judaice transtulerunt: et Judaea Aquila interpretatus est, ut Christianus. Sexta editio prodens manifestissime sacramentum, ita vertit ex Hebraeo: *Egressus es, ut salves populum tuum per Jesum Christum tuum*, quod Graeco dicitur ἕξῆς τοῦ σώματος τὸν λαόν σου διὰ Ἰησοῦν τοῦ Χριστοῦ σου. Cui sensui potest illud adaptari, quod egressus sit Pater cum Filio de templo et de caeremoniis Judeorum, dicens: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Luc. xiii, 35); et (b) venerit ad salutem gentium, ut salvaret credentes per Jesum Christum Filium suum.

LXX: *Misitisti in caput impiorum mortem*. Non putamus de hac dici morte communi qua omnes morimur, et mortuus est Abraham, et Appositus est ad patres suos (Genes. xxv); et propheta, et ipse Christus est mortuus (Joan. xix), sed mors missa

(b) Reg. ms., et venit ad salutem credentium, ut, etc.

est in iniquos (I Reg. n. 6); ut qui prius vivebant iniquitati, mortui peccato, viverent iustitie (I Pet. n). Quod quidem et Anna in oratione sua significat: *Domini occidit et vivificat*. Occidit enim peccatores, mittens in capita impiorum mortem, ut vivificet iustitia. Dicam aliquid audacius: Christus ad hoc venit in mundum, ut in capita iniquorum mitteret mortem. Et sicut ipse peccato mortuus est semel (I Pet. n): sic et illi morentur iniquitati; et qui facti fuerant participes mortis huius, vitam quoque participes fient. Juxta Hebraicum autem ubi scriptum est: *Percussisti caput de domo impii*, caput, ut dixi, principum huius mundi accipiamus: **657** et domum ipsius, mundum, omnemque animam peccatores, in quo diabolus habebat hospitium. Ideo autem percutitur caput in domo impii, ut, illo percusso atque ejecto, fiat domus Dei, et habitet ibi iustitia, et inambulet in ea. Et hoc dignum esse sentire de Deo, qui egressus est in salutem populi sui cum Christo suo, ut, percusso huiusmodi capite, ille fiat in nobis caput, qui est omnis viri caput et Ecclesie sue. Si quis ergo impii se adhuc sentit domum, Filii Dei deprecetur adventum, ut conteratur in se impii caput.

LXX: *Suscitasti vincula usque ad collum in finem*. Suscitavit Dominus vincula charitatis, ut priori onere deposito, et gravissimo iugo quo premebamur abjecto, leve Christi suscipere jugum; et in curru illius positi, aurigam optimum portaremus. Quod quidem et Theodotio in bonam partem accipiens ait: *Ornasti fundamentum usque ad collum*. Quinta editio: *Denudasti*, sive, *evacuasti fundamentum usque ad collum*, sela, id est, *semper*. Quia enim fundamentum Christ, quod erat in anima singulorum, allophyli terra obruerant, egerit congesta humus, et nudatur optimum fundamentum, et ornatur, ut quod latebat, appareat et suam recipiat claritatem, et hoc fit in sempiternum, quod Hebraice dicitur SELA. Simulque considera quod ipsi LXX, rerum necessitate compulsi, qui semper sela interpretabantur *diapsalma*, nunc transtulerunt, in finem.

(Vers. 14 seqq.) *Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me*. Exsultatio eorum sicut ejus qui devorat pauperem in abscondito. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum*. *Audivi, et conturbatus est venter meus: ad vocem contremuerunt labia mea*. *Ingradiatur putredo in ossibus meis, et subter me scateat: ut requiescam in die tribulationis meae* [Vulg. tacet meae], *ut ascendam ad populum accinctum nostrum*. Et nunc tantum Hebraicum disserimus [Al. posuimus], ut separatim de editione Septuaginta disseramus, multum enim ab omnium translatione discordat: *Maledixisti*, inquit, *sceptris*, id est, regnis ejus: hanc dubium quin impii, de quo supra dixerat: *Percussisti caput de domo impii: denudasti fundamentum usque ad collum*. Intelligimus autem impium, vel Nabuchodonosor, vel omnem adversarium **658**

populi Dei. Et non solum sceptris ejus, sed etiam capiti bellatorum quos percusserat, qui venerunt ut turbo, ut dispergerent me, id est, ut everterent Israel, et in diversum captivum deducerent. Ita autem exsultabant devorantes pauperem, et subiectum sibi Israel, quasi hoc in abscondito facerent, et nos, ignorante te, devorarent. Venisti itaque ad praelium pro populo tuo, et quadrigas tuas immittens in aquas, hoc est, in gentes multas, fecisti eis viam in luto aquarum multarum, id est, ut conculces eos, et quasi lutum equorum tuorum et currum ungula et rota conteras. Quod autem sequitur: *Audivi, et conturbatus est venter meus: ad vocem* (ut subaudiatur, tuam) *contremuerunt labia mea, ingraditur putredo in ossibus meis, et subter me scateat: ut requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum*, his est sensus: Nunc libenter omnes patimur angustias, et ad comminationem tuam totis visceribus contremisimus. Nunc tremunt labia mea, et pavor mentis trepidat in ore signatur, et non solum istud, sed etiam aliud ultra appeto et ultro desidero: ingraditur putredo in ossibus meis [Al. ossa mea], et subter me scateat; hoc est, libenter patior quod passus est Job, non solum carnes meas, sed medullas quoque ossium cupio tabefieri, et stratum meum putredine corporis et innumeris scelere vermium, ut postquam hic pro peccatis meis hec sustinero, requiescam in die amara, in die tribulationis, in die necessitatis et angustiae. Et ascendam ad populum accinctum nostrum, fortem videlicet, bellatorem atque pugnaem. Et pulchre, *ascendam*: ad accinctum enim populum semper ascenditur. Eleganterque *nostrum*: qui enim tribulatus est, et pressuras libenter sustinuit, et presentibus malis futura premia compensavit, *nostrum* audacter loquitur, ut juxta Abraham, Isaac et Jacob, et ipse dormiat in senectute bona plenus dierum, et apponatur ad patres suos. Quod si quis dixerit: Ecce in historiae expositione dum nescis, allegorie clausus es rebus, et tropologiam historie miscuisti. Audiat non semper metaphoram historie, allegoriam consonare: quia frequenter historia ipsa metaphorice textitur, et sub imagine mulieris, vel unius viri de toto populo **659** predicatur. Et nunc ergo possumus dicere ex persona populi: Libenter captivitate subeo, a quo animo angustias sustineo, et gravissimo Babyloniorum premor iugo, et quidquid ultima et dure necessitatis est, gaudens patiar (Al. patior): tantum ut eo tempore requiescam quo maledicos sceptris impii, et equi tui calcabant lutum aquarum multarum, ut postea cum sanctis tuis Zorobabel et Jesu filio Josedec, et Esdra sacerdote, et Nehemia in terram repromissionis revertar. Hucusque ne omnino praetermittere historiam videremur, quodammodo vim fecimus intellectui, et in captivitate maxime sententias non sequentes: nunc ad Septuaginta translatos, et ad expositionem tropologiam revertamur.

LXX: *Divisisti in stupore capita potentium*. Sicut

Ecclesie et omnis viri Christa est caput (I Cor. xi). ita (a) cunctorum demonum qui in hoc saeculo debachantur, caput est Beelzebub princeps demoniorum, et singule eorum turbae habent capita et principes suos. Verbi gratia, spiritus fornicationum habent propositum suum, spiritus avaritiae habent *ἀφρονη* suum, spiritus vanae gloriae, spiritus mendacii, spiritus infidelitatis habent prasides (b) malitia sua. Deus itaque clementissimus qui miserat in capita iniquorum mortem, qui suscitaverat vincula usque ad collum, in finem dividit etiam capita potentium in stupore, ut primum principes separet a subjectis, et quasi corpus decollet a capite, et ubi caput pessimum fuerat, ibi caput optimum reponatur. Ponamus exemplum, ut quod dicimus manifestius fiat: si quando tyrannus obruncatur, imagines quoque ejus deponantur, et statuae; et vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, ejus qui viceit, facies superponitur, ut manente corpore, capitibusque praecisis, caput aliud commutetur. Hoc mihi intelligere libet de haereticorum conciliabulis, quod capitibus hereseon a ceteris populis separatis, in loco eorum caput esse Christus incipiat. Simulque considera Scripturae sanctae significantiā, **660** quod non dixerit, praecidisti, vel succidisti capita potentium, sed divisisti: quod enim dividitur, non tam amputatur et perditur, quod separatur in partes. Ut quomodo in fabricatione turris (Genes. xi), lingua quae male unita fuerat, separata est, et pessimum fodus utili divisione concessimus: sic et capita haec quae cum corporibus suis (Al. sive) inter se videbantur habere consensum (plura enim haereticorum capita sunt, quae cum diversis oculis habeant, tamen in una, ut ita dicam, lingua blasphemiae adversum Ecclesiam latrant), dividerentur in partes, et a deceptis corporibus separata, bono capiti locum facerent. Possumus hoc versiculo uti, si quando reges et duces eorum Christianum viderimus sanguinem fundere, et postea ultionem Domini consequantur. Quod dudum in Juliano, et ante eum in Maximiano, et supra in Valeriano, Decio, Domitiano, Nerone perspeximus; et dicere ad Dominum cum exultatione et oratione in Cantico: *Divisisti in stupore capita potentium*, hoc est, in stupore credentium, vel in stupore cunctarum nationum, quae eos non putabant tam cito posse concidere. Dum adhuc essem puer, et in grammatica ludo exercebam, omnesque urbes victimarum sanguine polluerentur, ac subito in ipso persecutionis ardore Juliani nuntiatum esset interitus, eleganter unus de ethnicis: « Quomodo, inquit, Christiani dicunt, Deum suum esse patientem, et *ὀψέβησαν*? nihil iracundius, nihil hoc furoris praesentis: ne modico quidem spatio indignatio-

(a) Ex Origene Homil. in Josue desumpta haec quae sequuntur pene totidem verbis sunt. Ad rem nostram haec potissimum faciunt: *Puto magis principem quidem fornicationis spirituum unum esse: innumeros vero esse, qui in hoc ei officio pareant, et per singulos quoque homines diversi spiritus eo e principe militantes, ad hujusmodi eos peccata sollicitent. Similiter*

nem suum differre potuit.» Hoc ille ludens dixerit. Ceterum Ecclesia Christi cum exultatione cantavit: *Divisisti in stupore capita potentium*. Loquar et ego aliquid huic simile: Divide, Domine, in stupore omnium, Achab, et Jezabel (III Reg. xxi et xxii). Non quidem ego Elias; sed tamen illi Achab et Jezabel interfecerunt Naboth, et tulerunt vineam ejus, et hortum suae fecerunt luxuriae (IV Reg. ix et x). Inveniat aliquis servus tuus Abdias, qui pascat pauperem tuum atque mendicum, **661** fornicariae sanguis datur carnis; Achab impius et avarus jaeulo Domini trucidetur.

LXX: *Commovetur in ea* [Al. eo], *aperient frenos suos sicut comedens pauper in abscondito* [Al. abscondito]. Capita cum divisa fuerint a corporibus suis, et divisa non aliter nisi in stupore, quod Graeco dicitur by *εστία*: unde secundum eam aperient et dicitur, by *εστία*, hoc est, in ea, aperient etiam frenos suos, sive eorum (utrumque enim intelligi potest) ut illud imperium quo prius dominabantur in subjectis sibi corporibus, relaxantes dent locum meliori equiti, et meliori aurigae. Et hoc faciunt quasi comedentes pauperes [Al. comedens pauper] in abscondito, non habentes libertatem, nec ciborum aliquam abundantiam, sed escas modicas, quibus vescentes abscondite nullum velent videre quod faciunt. Potest et aliter interpretari: Capita cum divisa fuerint in stupore, quasi a cetero corpore decollata, aperient eo suum, quod quasi chamo condemnationis fuerat infrenatum, et in similitudinem vescentium illis in se dentibus concrepandunt, volentia rursum comedere, sed vim devorandi non habentia. Intellige quomodo post adventum Christi capita demonum a nationibus, quae sibi prius subjecta fuerant separata, velint rursum antiquam exercere potentiam. Sed quia amputata sunt a corporibus, plenam vescondi non habent libertatem: comedunt quasi pauperes, et non solum pauperes sunt, sed pauperes in abscondito. Pauperes sunt, quia pristinas divitias perdidit: comedunt abscondite, quia semper sedent in insidiis, ut in occultis interficiant innocentem. Haec capita eosdem habent dentes quos et sagittas. Et quamvis ante dixerit, *Super sidera oculi ascendam*, ponam in excelsum nidum meum, et universum orbem quasi ova continebo in manu mea, tamen detrahentur de sublimibus, et perdetia supellectilem pristinam, omnemque substantiam domus suae, vix quasi pauperes clam comedere et morderentabunt. Scia multum Hebraicum ab his quae dicta sunt, discrepare; sed facere quid possum, qui semel propositum est et ipsum Hebraicum, et vulgatas in toto orbe scripturas interpretari?

(b) Iracundiae spirituum principem unum esse arbitror: innumeros vero esse sub ipso agentes, qui per singulos quoque homines, hujusmodi vitia peccata succendant. Similiter et avaritiae unum esse principem: sic et superbiae et ceterorum malorum. (b) Nec displicet quod praefert Reg. ms., *malitiae*: ex quo paulo post dividit, pro *dividit*, legitimus.

LXX: Et superdixisti in mari equos tuos conturbantes aquas multas. Postquam 662 miserat Deus in capita iniquorum mortem, et conciderat capita potentiam in stupore, et confregerat ea in mari (scriptum est enim in Psalmis: Tu confregisti capita draconis [Psal. lxxii, 4]) principibus interfectis, sive contractis, et victo forti venit ad domum ejus, et universa illius vasa diripiuntur (Marc. xii). Vasa autem et domum fortis et suppellectilem principis, quid aliud possumus interpretari, nisi mars hujus sæculi, in quo habitat draco? Superinducit ergo Deus, egregius eques et auriga præcipuus, equos suos, angelos videlicet, sublimesque virtutes super mare hujus sæculi, ut turbent aquas multas, demonia et contrarias potestates. Quod si voluerimus de adventu Christi interpretari, juxta illud quod in Apocalypsi (Cap. 19) scribitur, quod sermo Dei sedet in equo albo et omnis exercitus in equis albis sequatur eum, videbimus quomodo Christus ascenderit in apostolis suis, dicens eis: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi; et: Eunt, et, baptizate omnes gentes, et reliqua (Math. xxvii). Et postea condescenderit in uno equo candido, quem alium non puto esse, nisi apostolum Paulum, super quem equitans, omnem orbem circumierit. Ascendit autem sermo Dei in equis suis, ut turbarentur aquæ multæ, hoc est, vel populi multi, qui ante in mari erant, et draconi te nebantur obnoxii (Lata enim et spatiosa vita est quæ ducit ad mortem [Math. vii, 13]), et turbarentur, primum errorem pristinum deserentes: deinde conturbati venientem equitem susciperent). Vel certe de quibus supra diximus, demonum catervæ nequaquam ita dominarentur in mari; sed turbatæ cederent, et equitis præliantis vulnera formidarent. Atque utinam ei in me ascendat verbum Dei, et per lanceam oris mei interficiat eum qui regnat in aquis multis, ut ad regis interitum, aquæ quæ illis subiecta fuerant conturbatæ, præbeant colla equiti meo, et redacti in unam quadrigam, efficiamur Domini Cherubim, quod interpretatur scientiæ multitudo. Numquam enim auriga, sic compositus, et sic fertur ornatu, ut in his qui scientiæ multitudine et habenis inter se sapientiæ copulantur.

LXX: Custodini, et extimuit venter meus a voce orationis laborum meorum: et ingressus est tremor in ossa mea, et 663 subter me conturbata est fortitudo mea. Sive ut alibi scriptum reperimus ἡ ψυχή μου quod nos possumus dicere, habitudo mea diversa: quippe exemplaria reperuntur. Possunt autem hæc et ex persona prophetæ dici superioribus coherentia: Quia misisti, o Domine, in capita iniquorum mortem, et suscitasti vineola usque ad collum, et divisisti in stupore capita potentium, et induxisti in mare equos tuos conturbantes aquas multas: propterea ego omni custodia servavi cor meum, et contremuerunt viscera mea, et tota mea, vel fortitudo,

(a) Voculam meæ, quæ neque in Græco resonat, habitudo.

vel habitudo turbata est, ne similia sustinerem. Potest quoque et quasi suum habere principium, narrante propheta timorem suum, et quomodo formidavit ne peccaverit [Al. peccaverit] in aliquo, et ad votum orationis laborum suorum communitus, tantum timuerit Deum, ut ingressus sit tremor in ossa ejus: et sub excelsa manu Domini positus, omni animæ suæ fortitudine, vel habitu [Al. habitudine] conturbatus sit. Quod autem ait: Ingressus est tremor in ossa mea, ἐνσπινδύξενον accipiendum, ut videamus magnitudinem timoris Dei penetrantis universitatem animæ, et totum hominem commoventis, ne quidquam faceret quod discipliceret Deo. Et quia allegorice juxta membra corporis, animæ quoque membra Scriptura commemorat, ventrem paventem, eam virtutem accipiamus animæ, quæ spiritalibus cibis recipiat, et labia, quibus secum mens loquitur, et ossa robusta et solida dogmata, quibus tota animæ compago solidatur. Hæc a me breviter dicta sunt. Si quis autem his sagaciora et veriora repererit, illius magis explanationi præbebit consensum.

LXX: Requiescam in die tribulationis (a) meæ: ut ascendam ad populum peregrinationis meæ. Quia omni custodia servavi cor meum, et extimuit venter meus a voce orationis laborum meorum, et ingressus est tremor in ossa mea, et subter me conturbata est fortitudo vel habitudo mea, et propter tantam custodiam a peccatis alienus effectus sum: ideo nunc confidenter dico: Requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum peregrinationis meæ, id est, qui æque ut ego in 664 hoc mundo peregrinatus est. Ascendam autem deorsum positus, et quasi de valle ad sublimiora nitens tota aviditate contendam, ut tempore quo ceteri in tribulatione sunt et angustia mihi cura sit de ascensu quomodo cum populo peregrinationis meæ requiescam in altioribus locis. Diem autem tribulationis puto consummationem esse mundi, de quo et Isaias ait: Dies Domini insanabilis, furoris et iræ, ponere orbem terræ universum in desertum, et peccatores perdere [Isai. xvi].

(Vers. 17.) Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis: mentietur opus olivæ, et arva non afferent cibum: abscondetur de ovili pecus, et non erit armentum in præsepibus. LXX: Quia ficus non afferet fructum, et non erunt germina [Al. gemmina] in vineis: mentietur opus olivæ, et campi non facient escas: defecerunt, eo quod comederunt oves, et non sunt boves in præsepibus. Juxta Hebræicum in quo supra diximus: Ingredietur putredo in ossibus meis et subter me cateat, ut requiescam in die tribulationis: ut ascendam ad populum accinctum nostrum [Al. meum]: ita quæ præcesserunt, copulabuntur sequentibus: ideo tribulationem ad præsens volui sustinere, et postea ad populum fortem ascendere, quia venit dies tribulationis et necessitatis, et ca-

ms. Regiæ ignorat, itemque paulo post verba, vel

teris in angustia constitutis, ego in tua majestate lætabor: Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis: mentietur opus olivæ, et arva non afferent cibum, et cætera. Quæ quia non multum distant a LXX, cum interpretatione eorum pariter disseramus. Cum venerit dies tribulationis, et ego ascendero ad populum qui mecum aliquando peregrinatus est: vel certe cum venerit dies eversionis Judæicæ, et populi prioris, et derelicta fuerit filia Sion, sicut tabernaculum in vinea, et sicut casula, in cucumerario, et sicut civitas, quæ (a) expugnatur, ego qui de pereunte electus sum populo (de quo dictum est [Isai. i, 9]: Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorra, similes essemus), copulabo me discipulis Christi: quos quia in monte docet, turbis et debilibus deorsum relictis, ego ad montana condescendam. Ficus enim non dedit fructum, ad quam venit in Evangelio eversurus Dominus, et non invenit in 665 ea poma, et maledixit ei, dicens: Non afferes fructum usque in sæculum [Mat. xxi, 49]. Et diligenter considera quid dixerit: Non afferes fructum in sæculum, non ait, usque in sæcula sæculorum: sed cum sæculum istud pertransierit, et intraverit plenitudo gentium, tunc etiam hæc ficus afferet fructus suos, et omnis Israel salvabitur. Hæc est ficus ad quam tertio venit paterfamilias, et quasi non facientem fructus vult subvertere; pro qua agricola, qui commissa fuerat. deprecatur, ut det ei spatium, et dicit: Domine, dimitte eam et istum ad huc ananum, donec fodiam circa eam, et mittam stercur, et siquidem fecerit fructum: sin autem, tunc succides eam [Luc. xiii]. Agricola iste vel Gabriel est, vel Michael, cui commissus est populus Judæorum, qui Dominum deprecatur (b) in passione, et dicit: Domine, da ei spatium penitentiae, et noli eos subvertere, et siquidem fecerint fructum: sin autem, tunc subvertes eo. Si fecerint, inquit, fructum, non dixit quid sustinerint; neque dixit, si fecerint fructum, permanebunt ut erant; sed si fecerint fructum, suspensa sententia est, ut subaudiatur, transfere eos in Ecclesiam gentium, et in alteram vineam transplantabis. Venit Dominus tertio, et non invenit in eis fructum. Dedit primum Legem per Moysen: secundo locutus est per prophetas: tertio ipse descendit. Et post (c) passionem, datus ad penitentiam quadraginta quatuor annis, quia non fecerunt fructum, quarto subversi sunt. Quod tamen nostræ intelligentiæ derelinquitur. In parabola enim non scribitur, quid postea fecerit paterfamilias; sed quid tantum agricola deprecatus sit. Ex quo animadvertimus, eos qui de hac ficu fecerint fructus, ad populum gentium esse translatos, ad quem ascendit et propheta, dicens: Requiescam in die tribulationis, ut ascendam ad populum peregrinationis meæ.

(a) Confer Hieron. in Isaiæ cap. xxvii, ad cujus testimonium fidem recessit hic Victor., oppugnatur.

(b) Brevius in Reg. ms., deprecatur et dicit, da spatium penitentiae.

Eos autem qui non fecerunt, fructus, et permanerunt in duritia sua, esse subversos. Hoc ipsum significat et Joannis vox in Evangelio: Ecce securis ad radices arborum [Al. arboris] posita est. Omnis arbor quæ non fecerit fructum [Al. facit fructum bonum] excidetur et in ignem mittetur [Math. iii, 10; Luc. iii, 9]. Diximus de ficu, monstrans, 666 eam esse populum Judæorum: dicamus et de vinea, quod quidem facile intelligit qui Isaiam legerit: Vineam facta est dilecto in cornu, in loco uberi [Isai. v, 1]. Et postea: Et expectavi ut faceret fructum; fecit autem spinas, et non judicium, sed clamorem. Et in Jeremia: Ego autem plantavi te vineam fructiferam totam veram: quomodo versa es in amaritudinem vitis alienæ [Jer. ii, 21]? Et manifestus in Psalmis: Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti germen, et plantasti eam [Ps. lxxxix, 9]. Hæc igitur vinea ad quam paterfamilias sæpe miserat servos [Math. xxi], ut acciperet de ea vinum, quod lætificat cor hominis, quia versa est in amaritudinem, et novissime etiam paterfamilias filium ausa est interficere, non uvæ faciens, sed spinas, et non judicium, sed clamorem: Crucifige, crucifige eum! Et: Non habemus regem, nisi Cæsarem [Joan. xix, 6, 15]. Propterea exterminavit illam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam [Psal. lxxxix, 14]. Olivam quoque populum synagoga liquido comprobabit, qui in Apostolo fractos olivæ ramos legerit [Rom. xi], et nos de oleastro insertos, ut in ramis intelligamus, multitudinem Judæicam fuisse servatam, in radicibus apostolorum electionem esse servatam, in quibus nos inserti manebimus, si fecerimus fructum, et dicitur de nobis: Filii tui sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ [Psal. cxxxvii, 4]. Multi putant ficum, et vineam et olivam in mysterio accipi Trinitatis, quod ficus propter pomorum dulcedinem Spiritus sanctus intelligatur. Vineam ipse Dominus noster Jesus Christus, qui dicit in Evangelio: Ego sum vitis [Joan. xv, 1]. Oliva autem, Deus Pater omnipotens, a quo cuncta illuminentur, et de quo egrediatur lux, et ad quem possumus dicere: O oliva, in lumine tuo videbimus lumen [Psal. cxxxv, 10], id est, in Filio videbimus (d) Spiritum sanctum. Ad hæc fructuosas arbores, et uberrimam vineam, veniunt infuictuosa ligna in Judicium libro [Cap. ix], et rogant ut regnent super se. Sed nunquam super ligna silvarum, quæ debentur incendio, regnat oliva, ficus, et vinea: sed magis imperat eis rhamus plena sentibus, et hercio similis, qui habitat in Babylone, et semper versatur in foveis. Quæ arbuscula non solum spinas habet, sed et ignem, vulnerans et combrens quidquid 667 attigerit. Denique egressus est ignis, et consumpsit ligno silvarum. Ut autem scias secundum superiorum intelligentiam, in qua de synagoga dictum accepimus: Ficus non faciet fructum, et non erunt geni-

(c) Rursum idem ms., post passionem quadraginta duobus annis quia, etc.

(d) Intersert hic idem ms., lumen.

minuit vineis, non de fructibus dici, sed de operibus bonis. In oliva manifeste ænigma aperitur, et dicitur: *Mentietur opus olive*. Fructus enim quos afferre debuerant, in operibus demonstrantur: mentietur autem opus olive, aliud promittentis, et aliud facientis, dicentes ad Moysen: *Omnia quæcumque dixerit Dominus, faciemus* (Exod. xxiv, 7); et nolentes in eum credere, qui a Moysse predicatus est. Campi quoque non faciunt fructum. Considera quod Jerusalem, quæ quondam sita erat in montibus, et montes in circuitu ejus (Ps. cxxiv, 2), et fundamenta ejus in montibus sanctis (Psal. lxxxvi, 4), nunc humilis appellatur atque campestris, quæ non solum homines, id est, rationabilia non alit animalia; sed nec pecora quidem et boves, de quibus et Salomon loquitur in Proverbiis: *Adhæbe curam his quæ in campo sunt regionibus, et attonde herbam, et congrega fenum ut habeas oves ad* (a) *vescendum*. Boves quoque non erunt in præsepibus: quia ubi plena sunt præsepia, manifesta est fortitudo bovis (Prov. xiv, 4). Bos operarius est: bos Domini sustentans jugum: bos in cuius vestigium qui severit, beatus est. Omnia hæc auferuntur a populo, quia inique egit in Deum Creatorem suum. Quod si volueris (Al. nolueris) diem tribulationis diem consummationis accipere, ad eos referes omnia qui dicunt se esse de Ecclesia, et non habent opera justitiæ. Et ficus, et vinea et oliva, mysterium videlicet Trinitatis, non afferunt in eis fructum suum, et non solum frumenta et escas rationabilia; sed nec cibum quidem habent in campis suis pecorum et jumentorum, et præsepia eorum vacua sunt, et pro excelsis montibus in planis humilibusque versantur.

(Vers. 18, 49.) *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. Deus Dominus fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum. Et super excelsa mea deducet me* 668 *victor in Psalmis canentem. LXX: Ego autem in Domino exultabo: gaudebo super Deo salutari* [Al. Salvatore] *meo, Dominus Deus fortitudo mea, et ponet pedes meos in consummationem: super excelsa imponet me, ut vincam in Cantico ejus. Ficus et vinea et oliva, juxta quod exposui, non facientibus fructum suum, et Judaorum agris non afferentibus cibos, obcisis quoque de ovili peccatoribus, et armentis de præsepibus, postquam audierunt a Domino: Relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. xxiii 38), populo etiam civitati tradito, et in toto orbe disperso, propheta de populo Judaorum, qui interpretatur *amplexatio* (eo quod amaverit Dominum, et adheserit ei, illique se junxerit) ex persona apostolorum et populi credentis in Christo loquitur: *Ego vero in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo*. Pro quo LXX transtulerunt (b) *τῷ Σωτῆρι μου*, id est, *Salvatore*

(a) Corrigit Victorius ad *vestiendum*: sic enim legitur Græco Prov. 27: *ὅτι ἐγγὺς τῷ πόδαυ αἰὶ λυατοῦ πόδου*. Vulgata quoque editio, *Sint*, inquit, *agni ad vestimentum suum*. Nostri autem mss. assentiuntur, tantumque ab impressa lectione abluunt, quod habeant le-

meo. Idipsum et Gabriele interpretante: *Et vocabitur Jesus, ipse enim salvabit populum suum* (Matth. ii, 21). Deus Dominus fortitudo mea: nullam enim aliam, nisi in Christo habeo virtutem et cunctas legis justitias, quisquillas computabo. *Et ponet pedes meos quasi cervorum*, ut calcem super aspidem et basiliscum, et quasi puer parvulus mittam manum in foramen, et extraham serpentem, ludamque [Al. Judam] de colubro: *Similis enim est fratruelis meus caprea, aut hinnulo cervorum* (Cant. ii, 9). Et quia ipse est cervus, mihi quoque donavit, ut cervus essem sublimis cornibus, findens ungulas, cibos ruminans, et ad odorem meum serpentes fugans: de quo dicitur in decimo septimo Psalmo: *Qui perfecit pedes meos tanquam cervorum, et super excelsa ponet me*. Et in vicesimo octavo: *Vox Domini perferentis cervos*. Ponet ergo pedes meos inter ceteros cervos suos, et ad cælestia perducet me, ut inter angelos canam gloriam Domini, et super terram pacem hominibus bona voluntatis annuntiem. Canam autem victoriam ejus et triumphum et tropæum crucis. Hoc juxta Hebraicum et (c) quintam editionem, ad tempus Judaicæ eversionis, et ad adventum Domini cuncta referamus. Si autem voluerimus de consummatione 669 mundi accipere, sic exponendum est: quomodo in Exodo (Cap. ix) quando percussa est Ægyptus, et percussit Deus vineas eorum, et ficus eorum, et occidit primitiva hominum, et jumentorum in grandine, et Ægyptias fruges, bruchos, locustaque consumpsit: ficus in Ægypto non attulit fructum, nec erant geminina in vineis eorum, mentiebatur (sicubi tamen poterat reperiri in Ægypto, opus olive, et campi eorum non dabant escas [Al. fructum]: et deciebant, eo quod non haberent cibos pecora eorum, et non erant boves in præsepibus. Populus autem Israel exultabat in Domino, et gaudebat in Deo salutari suo: sic in consummatione mundi, quando, multiplicata iniquitate, refrixerit charitas [Matth. xxiv], et ficus non attulerit fructus, et vinea non habuerit uvas, et mentium fuerit opus olive, et campi non germinaverint cibos, et cætera que sequuntur: tunc quicumque 670 justus et electione Dei dignus fuerit inventus, loquetur exultans. *Ego autem in Domino exultabo, gaudebo in Deo salutari meo, Dominus fortitudo mea*. Et quasi positus a Deo super consummationem sæculi, ut postea ad superiora conscendat, et a Deo educatur ad summum, dicit: *Et ponet pedes meos in consummationem, super excelsa imponet me*: ut cum ab ἀνωθεν Ἰησοῦ, qui primus in agone supervivit, præmium fuerit cantantibus positum: ego vincam in carmine ejus, et manus meæ component citharam, et psalterium, et omne organorum genus, scribamque panegyricum triumphanti. Et qui in prin-

gunt pro *habeas*: scilicet, oves ad vescendum habent, recto utique sensu.

(b) Græca verba, *τῷ σωτῆρι μου*, et, id est, in Reg. m. non sunt.

(c) Reg. m. et unam editionem, ut ad tempus, etc.

cipio locutus sum: *Usquequo clamabo, et non exaudiss? vociferabor ad te vim patiens, et non salvabis? et de justitia ejus judicioque causatus sum*: postea

A laudabo æquitatem ejus, et cantores ceteros meo carmine superabo.

S. EUSEBII HIERONYMI

STRIDONENSIS PRESBYTERI

COMMENTARIORUM

IN

SOPHONIAM PROPHETAM

LIBER UNUS.

PROLOGUS.

671-672 Antequam Sophoniam aggrediar, qui nonus est in ordine duodecim prophetarum, respondendum videtur his qui me irridendum estimant, quod [Al. quomodo] omissis viris, ad vos scribam potissimum, o Paula et Eustochium. Qui si scirent Oldam, viris laentibus, prophetaesse, et Deboram judicem pariter propheten, hostes Israel, Barac timento, superasse [Judic. iv]: et Judith et Esther, in typo Ecclesie, et occidisse adversarios, et periturum Israel de periculo liberasse: (a) nunquam post tergum meum manum curvarent in ciconiam. Tuo de Anna et Elisabeth, et cæteris sanctis mulieribus, quarum velut siderum igniculos, clarum Marie lumen abscondit. Ad gentiles feminas veniam, ut et apud sæculi philosophos videant animorum differentias quæri solere, non corporum. Plato inducit Aspasiam disputantem: Sappho cum Pindaro scribitur, et Alcæo: Themista inter sapientissimos Græciæ philosophatur: Corneliæ Græcorum, id est, vestram, tota Romanæ urbis turba miratur: Carneades eloquentissimus philosophorum, acutissimus rhetorum, qui apud consulares viros et in Academia plausus excitare consueverat, 673-674 non erubuit in privata domo, audiente matrona, de philosophia disputare. Quid referam Catonis filiam, Bruti conjugem, cujus virtus facit ne patris maritque constantiam tantopere miremur? Plena est historia tam Græca quam Latina virtutibus femina-

rum, et quæ integros libros flagitent [Al. flagitet]. Mihi tantum, quia aliud operis incumbit, in fine prologi dixisse sufficiat, Dominum resurgentem primum apparuisse mulieribus [Mat. xxviii, et Luc.], et apostolorum illas fuisse apostolas, ut erubescerent viri non querere, quem jam fragilior sexus invenerat.

(Cap. I. — Vers. 1.) 673 *Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi*, (b) *filii Godoliz, filii Amartz, filii Ezechie; in diebus Josæ, filii Ammon regis Juda. LXX similiter. Trudunt Hebræi ejuscumque prophete pater aut avus ponatur in titulo, ipsos quoque probatas fuisse. Unde et Amos (c) unus de duodecim prophetis, qui dixerat: Non sum propheta, nec filius prophete: sed pastor caprarum, vellicans sycamina* (Amos vii, 14), patris nomen in titulo non habet. Hoc si verum est, Sophonias propheta, quem nunc conatur exponere, (d) nomine, ut ita dicam, propheticæ, et gloriosa majorum suorum stirpe generatus est; habuit enim patrem Chusi, avum Godoliam, proavum Amariam, atavum Ezechiam: et talem quadrigam ipse velut extremum auriga complevit. Nomen Sophoniam alii *speculam*, alii *arcanum Domini* transtulerunt. Sive igitur *specula*, (e) sive absconditum Domini interpretetur, utrumque prophete convenit. Dicitur enim et ad Ezechiel: *Fili hominis, speculatorem te possi domui Israel* (Ezech. iiii, 17). Et in alio loco: *Non*

Ex Persii Satira:

O Jane, a tergo, quem nulla ciconia pinsit, etc.

(b) Peccat Martian. qui verba, *filii Godoliz*, quæ præferunt libri omnes, supine satis prætermittit.

(c) Reg. m. s. s. Amos unus de duodecim, et consequenter, non habere. Pro non sum, quoque ponit, non erant.

(d) Perme rectius habet Reg. m. s. *canone* pro nomine: pessime autem Martian. legerat cum addito, *qui nomine*.

(e) Intersevit idem m. s., sive *arcanum*.

(a) Huic simile est quod legitur apud Persium Satira 1. Janum nullo ciconia pinsit a tergo. Id est nemo digitis dextere manus in unum collectis ad instar rostri ciconiarum, fidel. Manum itaque curvare post tergum in ciconiam, idem est, ni fallor, ac ridere aliquem digito sine manu curvata ad instar colli ciconiarum. In uno codice ms. S. Germani nostri a Præti legitur *manum mitteret in ciconiam*. Mart. — Irrendi modum, quem et Epist. 125 ad Rusticum, num. 18, notat: *si subito respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colli curvari, aut, etc.*